

AHKÂM-I SULTÂNİYYE LİTERATÜRÜ VE BU LİTERATÜRÜN ÖNE ÇIKAN İKİ ESERİ ARASINDA ORİJİNALLİK SORUNSALI *

Dr. Yahya SOLMAZ**

Özet: Yaradılışı itibarıyla topluluk halinde yaşamaya ihtiyaç duyan insanoglu, bu ihtiyacının bir gereği olarak tarih boyunca birlikte yaşamayı kolaylaştıracak çeşitli oluşumlar vücuda getirmiştir. Söz konusu oluşumların zirvesini hiç şüphesiz devlet teşkilatı temsil etmektedir. Devletleşmenin istenilen düzeyde gerçekleşebilmesi için devletin idari ve kazai yapısı, bu çerçevede devlet başkanının belirlenme yöntemi ve hangi kriterlere göre belirleneceği önem arz etmektedir. Bu sebeple sahabe döneminden itibaren bahsi geçen konular Müslüman ilim adamlarının gündemini meşgul etmiştir. Bunun neticesinde *Ahkâm-ı sultaniyye* literatürü ortaya çıkmış; yürütme ve yargıyla ilgili hususlar ve genel anlamda devlet işleyişi bu literatüre konu olmuştur. Hicri beşinci asır, mezkûr eserlerin tedvin faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönem olması açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim alandaki çalışmalara temel kaynak teşkil eden bazı kitaplar da bu dönemde kaleme alınmış, zikri geçen bu kavram, alanla ilgili yazılan bazı eserlere isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı yüzyılda yaşamış olan Mâverdi (ö. 450/1058) ve Ebû Ya'lâ'nın (ö. 458/1066) *el-Ahkâmü's-Sultaniyye* isimli eserleri buna örnek teşkil etmektedir. Bu iki eser arasında gerek yöntem, gerekse içerik açısından büyük bir benzerlik söz konusudur. Bu sebeple iki eserden birinin diğerinden ya da her ikisinin ortak başka bir eserden etkilendiği dile getirilmektedir. Bu çalışmada her iki eser tetkik edilerek aralarındaki orijinallik tartışmasında bir sonuca varılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahkâm-ı Sultaniyye, Devlet, Mâverdi, Ebû Ya'lâ, Orijinal.

The Ahqam al-Sultaniyya Literature and the Question of Originality Between Two Prominent Works in This Literature

Abstract: Humans, who by nature need to live in social groups, have developed different formations throughout history to facilitate communal life as required by the above necessity. The development of state formation has definitely marked the pinnacle of such structures. The administrative and judicial structures of the state, as well as the method employed in the election of the head of state and appropriate eligibility requirements in this regard are critical for ensuring the necessary degree of state formation. Therefore, these issues have occupied a major place on the agenda of Muslim scholars from the time of the Companions. As a result, the Ahqam al-Sultaniyya literature have come into existence and encompassed topics such as issues related to the executive and judicial branches of the state, as well as the workings of the state in a general sense. The fifth century in Hijri calendar is important as the codification efforts related to the works mentioned here were intensified in this period. Furthermore, certain publications that serve as a key reference for research in this subject were written during this period, and the concept stated above was even used as a title for some works in the field. The works titled as al-Ahqam al-Sultaniyya, authored separately by Mawardi (d. 450/1058) and Abu Ya'la (d. 458/1066), both of whom lived in the same century, are examples in this respect. There is a great similarity between these two works in terms not only of method but also of content. Therefore, it is mentioned that one of the works was influenced by the other, or that both of them were influenced by another work. By analyzing both works, an attempt is made in this research to reach a conclusion in the dispute on the question of originality between them..

Keywords: Ahqam al-Sultaniyya, State, Mawardi, Abu Ya'la, Originality.

* Bu makale tarafımızca hazırlanan Ahkâm-ı Sultaniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erklere (Mâverdi, Ebû Ya'lâ ve Cüveynî Örneği) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı, yahyasolmaz1@hotmail.com

GİRİŞ

İslâm, hayatın her alanını kuşatan bir din olup yaşamın her aşamasında Müslümanlar için referans kaynağıdır. Beşerî konumu ne olursa olsun Müslüman, İslâmî ahkâmın muhatabıdır. Bu hükümler bazen doğrudan bireylere, bazen ise toplumlara yöneliktir. Müslümanların bireysel dinî hayatıyla ilgili hükümler ilk dönemlerden itibaren ayrıntılı olarak kaynaklarda yer almış ve bu hususta hacimli eserler kaleme alınmıştır. Toplumsal hayata ve devlet idaresine dönük hükümler ise her ne kadar belli ölçüde farklı konular arasına serpiştirilerek ele alınmışsa da bu hükümlerin, ilk dönemlerde müstakil eserlerde belirli bir sistem üzere etraflıca ele alındığını söylemek güçtür. Bu da alanda bir boşluğun bulunduğunu göstermektedir.

Hicrî beşinci yüzyıla gelindiğinde alandaki boşluğun dikkat çekmesi ve kimi yöneticilerin de talebi üzerine yönetim ve devlet idaresi ile ilgili hükümleri bir bütün olarak konu alan müstakil eserlerin kaleme alınmaya başlandığı görülmektedir. Kamu hukukunu ilgilendiren konuları ifade etmek için kullanılan *el-ahkâmü's-sultâniyye* kavramı da bu asırda öne çıkmış, hatta Ebûl-Hasan el-Mâverdî ile Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ'nın eserlerine isim olmuştur.

Bu çalışmada; öncelikle "Ahkâm-ı Sultâniyye Literatürü" başlığı altında genel bilgi verildikten sonra literatürün öncü isimleri, özellikle de zikri geçen iki müellif tanıtılacaktır. Müelliflerimizin hayatı ve eserlerine kısaca yer verildikten sonra konuyla ilgili kaleme aldıkları *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eserleri yöntem ve içerik açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Daha sonra ise bu eserler arasındaki etkileşim ele alınacak ve Mâverdî ile Ebû Ya'lâ'nın aynı isimli eserlerinden hangisinin orijinal olduğu konusu tahlil edilmeye çalışılacaktır.

1. AHKÂM-I SULTÂNİYYE LİTERATÜRÜ

Ahkâm-ı sultâniyye terkihi devlet idaresi ile ilgili hükümleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber nübüvvetten itibaren insanları İslâm'a davet etmiş ve dini tebliğ çabalarını sürdürmüştür. Mekke'de olduğu süre boyunca çetin geçen tebliğ süreci, nihayet Akabe biatları ile farklı bir safhaya taşınmıştır. Bu biatlar sayesinde İslâm'ın Mekke dışında neşvünema bulmasının önü açılmış ve Müslüman toplum inşası için ilk adımlar atılmıştır. Nihayet hicretten sonra Hz. Peygamber'in de Medine'ye gelmesiyle yeni bir safhaya geçilmiş ve Müslümanlar özgür bir şekilde dinlerine uygun yaşayacak bir vatan imkânı bulmuşlardır. Çok geçmeden Medine'de bulunan toplulukların hak ve sorumlulukla-

rını içeren Medine Sözleşmesi¹ adıyla bir sözleşme benimsenmiş ve bu sözleşme ile Hz. Peygamber'in doğal lideri olduğu Medine, adeta bir şehir devleti hüviyetini kazanmıştır. Bu metin, Medine'de iktidarı tesis etmenin yanında, kamu hukuku ile ilgili konularda düzenleyici kurallar içermekte ve ana hatlarıyla icrâ ve kazâ fonksiyonlarıyla ilgili meseleleri ele almaktadır. Ayrıca muhtelif zümrelerin tabi olacakları hukuka işaret etmekte ve hem yöneticinin, hem de yönetilenlerin hak ve sorumluluklarına dair bir çerçeve çizmektedir.²

Hz. Peygamber'in vefatına kadar bulunduğu coğrafyada önemli bir güce kavuşan bu devletin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki temel problemi, yeni liderin kim olacağı meselesi olmuştur. Konuyla ilgili yapılan istişareler neticesinde Hz. Ebû Bekir'e bu devletin yeni lideri olarak biat edilmiştir. Ondan sonra ise sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali bu makamı temsil etmişlerdir. Râşid halifeler dönemi olarak bilinen bu dönemin uygulamaları Müslümanlara devlet yönetimiyle ilgili önemli bir veri sunmaktadır. Âlimler, Kur'ânî ilkelerin ve Hz. Peygamber'in rehberliğinin yanı sıra ilk dört halifenin uygulamalarını da referans almış ve Müslümanların, siyasî birlikteliklerini nasıl sürdürmeleri gerektiği hususunda kalem oynatmışlardır. *el-Ahkâmü's-sultâniyye* terkihi de bu bağlamda ortaya çıkmış ve devlet işleyişiyle ilgili hükümleri merkeze alan bu eserlerin bir kısmına isim olmanın yanında hem adı geçen konuları, hem de mezkûr meseleleri inceleyen hukuk dalını ifade etmek için kullanılmıştır.³ Dolayısıyla *el-Ahkâmü's-sultâniyye* kavramıyla ifadesini bulan bu alanın ağırlıklı olarak kamu hukuku kapsamında değerlendirilen konulardan müteşekkil olduğunu söylemek mümkündür.⁴ Esasen İslâm hukukunda Roma hukuku menşeli olan kamu-özel hukuk ayırımı yapılmamıştır. Bununla beraber pratik bir ihtiyaca mebni olarak kamu hukuku kapsamına giren konuların furû'u'l-fıkıhtan ayrılarak bağımsız bir biçimde işlenmesiyle *el-ahkâmü's-sultâniyye* literatürü ortaya çıkmıştır. Bu

1 Muhammed Hamidullah, çeşitli metinleri değerlendirdikten sonra Hz. Peygamber'den önceki dönemlerden günümüze ulaşan bir anayasa metninin bulunmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Ona göre bizzat devlet başkanının yazdırdığı ve günümüze ulaşan ilk anayasa, Hz. Peygamber'in hicri birinci senede Medine site devletinde yazdırdığı "Medine Sözleşmesi" olarak da bilinen metindir. Yönetici ve yönetilenler arasında bir tür toplumsal sözleşme olan bu metin, her iki sınıfın hak ve görevlerini ihtiva etmekte olup günümüze kadar ulaşmıştır. Bk. Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, s. 11-16, 19, 82, 85-87, 121.

2 Bk. Ünsal, *İslam Kamu Hukukuna Giriş*, s. 4-5.

3 Kavram ile ilgili geniş bilgi için Bk. Şafak, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *DİA*, I, 544-545.

4 Kamu hukuku; devlet teşkilatlanması ve işleyişi, yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkiler ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku, yargılama hukuku ve devletler hukuku gibi hukuk dalları da kamu hukuku kapsamındadır. Bk. Özdemir, "Özel Hukuk-Kamu Hukuku Ve Şahsî Hak-Aynî Hak Ayırımına Göre İslâm Hukukunun Sistematiğinin Değerlendirilmesi" s. 386.

eserlerde, kamu hukukunun alt dalları olan anayasa hukuku, idare hukuku, malî hukuk ve ceza hukuku ile ilgili konular ele alınmaktadır. Ana konu olan imâmet ise, anayasa hukuku ile yakından ilişkilidir.⁵

1.1. Literatür Kaynakları

Ahkâm-ı sultâniyye denildiğinde, öncelikli olarak akla Mâverdî gelmektedir. Onun *el-Ahkâm-ı sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye* adlı eseri, bu literatüre adını vermiştir. Bunun yanı sıra Ebû Ya'lânın aynı isimle kaleme almış olduğu eseri de bu alanda önemli bir yere sahiptir. Bu başlık altında önce bu iki eser kısaca tanıtılacak, sonrasında da *ahkâm-ı sultâniyye* literatürü ile doğrudan ya da dolaylı ilişkili olan diğer bazı kaynaklara da yer verilecektir.

Mâverdî'nin *el-Ahkâm-ı sultâniyye* adlı eseri, devlet idaresi ve devletin omurgasını oluşturan müesseseler ile ilgili konuları bir bütün olarak ele alan ilk iki çalışmadan biridir. Öncesinde kaleme alınan kaynaklarda meseleye hilâfet ve imâmet bağlamında kısaca temas edilmekle yetinilmişken, Mâverdî'nin bu eserinde devleti oluşturan kurumlar sistematik bir biçimde ele alınmış ve işleyişi başta olmak üzere söz konusu kurumlarla ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda imâmet, vezirlik, emirlik, kazâ, mezâlim, hisbe ve nikâbe teşkilatları gibi önemli kurumlar gerek görevlileri, gerekse işleyişi açısından incelenmiştir. Mâverdî, konuları izâh ederken zaman zaman kendi tercih ettiği görüşe yer verse de ağırlıklı olarak farklı pek çok görüşü zikretmekle yetinmektedir. Bu anlamda söz konusu eserin, kaleme alındığı asırdaki devlet teşkilatını tasvîrî bir biçimde ortaya koyduğunu ve konuyla ilgili ileri sürülen görüşleri bir araya getirdiğini söylememiz mümkündür. Eserin; Fransızca, İngilizce, Farsça, Urduca ve Türkçe gibi dillerde tercümesi bulunmaktadır.⁶

Ebû Ya'lânın *el-Ahkâm-ı sultâniyye* adlı eserinde de devlet teşkilatı, Mâverdî'nin ilgili eserindeki sistematige uygun bir şekilde ele alınmıştır. Mâverdî'nin, bahsi geçen eserindeki konuların tümü bu kitapta da yer almaktadır. Ancak Ebû Ya'lâ, Mâverdî gibi farklı görüşlere sıklıkla yer verme cihetine gitmemiştir. O, genelde İmam Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen rivâyet ve görüşleri merkeze almış ve sonuç olarak tercihini de bundan yana kullanmıştır. Devlet

5 Anayasa hukuku şöyle tanımlanmaktadır: "Anayasa hukuku; yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bir hukuk dalıdır." Bk. Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 8-9.

6 Eser hakkındaki değerlendirmeler için bk. Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXVIII, 180-186.

teşkilatının pek çok yönüyle bir bütün olarak ele alındığı bu eserler daha sonra yapılan çalışmalara da kaynaklık etmiştir. Her iki eserde de adlî ve idarî teşkilat ile malî ve arazi hukukunun yanı sıra, ceza ve harb hukuku gibi konulara da yer verilmiştir. Bu iki eser, daha sonra mukayeseli olarak incelemeye tabi tutulacaktır.

Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *Kitâbu'l-harâc* adlı eseri, genellikle kamu maliyesine ilişkin olup toprak ve vergi hukuku ile ilgili meseleleri içermektedir. Kamu maliyesiyle irtibatlı olarak toplumsal hayat ve siyasete dair yapılan değerlendirmelerden de anlaşıldığı üzere eser, devlet idaresini de amaç edinmektedir. Nitekim eserde ganimet, humus, fey', öşür, zekât ve harâc gibi malî konuların yanı sıra, idare ve devletler hukuku ile muamelât kapsamına giren bazı meseleler de ele alınmaktadır. Yine fethedilen bölgelerin durumu bağlamında iktâ' ve ihyâ-i mevât konularına temas edilmekte, devlet gelirleri kapsamında da cizye ve gümrük vergilerine yer verilirken zimmî ve harbîlerle ilgili konular da işlenmektedir. Sudan çıkan ürünlerin durumu, suların ve nehirlerin konu alındığı hususlar da yer verilen diğer meselelerdendir. Bütün bu konular göz önünde bulundurulduğunda, eserin devlet yönetimi ile de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Eserin; İngilizce, Fransızca, Urduca, İtalyanca ve Türkçe çevirileri bulunmaktadır.⁷

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *es-Siyerü'l-kebîr* adlı eseri de İslam devletler hukukuna ait bir çalışma olması hasebiyle yönetim ile ilişkilendirilebilir. Bu eser, hukuk tarihinde devletler hukuku meselelerini ele alan ilk kapsamlı eser olarak bilinir. "Ribâtın fazileti" başlığı altında sınır boylarında kalıp oranın güvenliğini sağlamanın faziletine ilişkin rivayetlerle başlanan eser, askerî idarecilere yönelik hükümlerle devam etmektedir. Eserde, savaş ve barış esnasında ordunun takip edeceği yöntemler, fey', ganimet, öşür, cizye gibi gelirler, esirlerin durumu, milletlerarası anlaşmalar vb. konular ile ilgili hükümler ele alınmaktadır. Eser ağırlıklı olarak devletler umumî hukuku kapsamına giren konuları içine almaktadır. Şeybânî'nin öğrencileri olan Ebû Süleyman el-Cûzcânî ile İsmâil b. Tevbe el-Kazvînî tarafından rivayet edilen, fakat asıl metin olarak günümüze ulaşmayan *es-Siyerü'l-kebîr*'in en erken izleri, Şemsüleimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) Şerhu's-Siyeri'l-kebîr adlı eseriyle takip edilebilmektedir.⁸

Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Gıyâsî* olarak da bilinen *Gıyâsü'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem* adlı eseri de bu kapsamda zikredilmesi gereken önemli bir eserdir.

7 Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-harâc*, s. 13-233; Kallek, "Kitâbü'l-Harâc", *DİA*, XXVI, 101-104.

8 Yaman, "es-Siyerü'l-Kebîr", *DİA*, XXXVII, 327-329.

Eserde imâmet bahsine genişçe yer ayrılmış ve bütün konular imâmet merkezli işlenmiştir. Toplum yönetimi ve idaresine dair önemli değerlendirmelerde bulunan ve orijinal görüşler ortaya koyan Cüveynî, bu yönüyle kendisinden sonrakileri de önemli ölçüde etkilemiştir. İmâmetin gerekliliği, imâm belirleme yöntemi, ehlü'l-hall ve'l-'akd, imâmda bulunması gereken nitelikler, imâmın azli, aynı anda iki imâmın seçilmesi, imâmın ve valilerin görevleri gibi önemli konuları ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bunun yanında müellif, imâmın bulunmadığı zamanlarda toplumun nasıl bir yol takip edeceği ve ne şekilde yönetileceği hususlarını da işlemektedir. Ayrıca bireylerin zor zamanlarda dinî hayatlarını ne şekilde öğrenecekleri ve nasıl yaşayacakları hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Kitabın genelinde yer verdiği hükümleri kat'ıyyât ve zanniyyât⁹ şeklinde ikiye ayırarak değerlendirmelerde bulunan Cüveynî, bu yönüyle de özgün bir yaklaşım sergilemekte ve İslâm siyaset teorisine yeni açılımlar getirmektedir.

İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *es-Siyâsetü'ş-şer'ıyye fî islâhi'r-râ'î ve'r-ra'ıyye* adlı eseri de devlet idaresi ile ilgilidir. Ancak eserde imâmet şartları, yönetime ne şekilde gelineceği ve yönetim biçimi gibi hususlara değinilmemektedir. Bununla beraber yöneticinin/devletin gerekliliğine temas edilmekte ve genel olarak idarecilerin işin ehli olmalarına, hak ve adalet gibi erdemlere uygun yönetim sergilemeleri gerektiğine işaret edilmektedir. Moğol istilası döneminde yazılan bu eserde siyasî sistemin şer'î uygunluğu, dinin ilke ve esaslarından sapmadan bu çerçevede devleti yönetme ve idare etme gibi hususlar ana konu olarak önümüze çıkmaktadır. Eser, emanetin ehline verilmesi ve adaletle hükmedilmesi konularını merkeze almaktadır. Müellif, emaneti; yetki emaneti ve mallarla ilgili emanetler olmak üzere ikiye ayırmaktadır.¹⁰

İbn Teymiyye, Kasas sûresi 26. âyeti vb. bazı âyetleri de zikrederek yönetimde kuvvet ve emanet olmak üzere iki ana unsurun bulunduğunu ifade etmektedir.¹¹ O, kuvvet ve emanetin aynı anda bir kişide toplanmasının zorluğundan söz ederek görev kapsamına göre bu iki hasletten birinin öne geçirilebileceğini sa-

9 Cüveynî, yönetimle ilgili bilgileri değerlendirirken temelde kat'î ve zannî ayırımı yaparak genel bir çerçeve çizmektedir. Bu çerçevede Kur'an veya mütevâtir sünnetten açık naslara ya da icmâ'a dayanan hükümleri kat'ıyyât, bunun dışındakileri ise zanniyyât kapsamında değerlendirmektedir. Ona göre kat'ıyyât kabilinden olan hükümler kesinlik arz ederken, zanniyyât kabilinden olan hükümler ise tartışmaya açıktır. Bk. Cüveynî, *Gıyâsü'l-ümmem*, s. 252-253, 286-287.

10 İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü'ş-şer'ıyye*, s. 6-7.

11 Ona göre kuvvet; duruma göre değişik anlamlara gelmektedir. Nitekim askeri görevler için kuvvet; cesaretli olmak, savaş teknikleri ve hilelerinde uzmanlığa sahip olmak anlamına gelir. Yargıyla ilgili kuvvet ise Kitap ve Sünnet'te bildirilen adalet hakkında bilgili olmak ve ahkâmı infaz etme hususunda güç sahibi olmak anlamına gelir. Emanet ise Allaha korkmak, Allah'ın âyetlerini değersiz şeyler karşısında satmamak ve Allah'tan başkasından korkmamak anlamına gelmektedir. Bk. İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü'ş-şer'ıyye*, s. 12-13.

vunmaktadır.¹² Ona göre, esas olan aslahı (en uygun olanı) belirlemektir. Aslahı belirlemek ise yöneticiliğin amaç ve maksadının ortaya konulması ile mümkün olur. Yöneticilikte amaç, insanların dinlerini ıslah ve bunun için ihtiyaç duyulan dünya işlerini düzene koymaktır. Bunlar bilindiğinde bu görevleri en iyi şekilde deruhte edebilecek kişiler de daha kolay belirlenebilecektir.¹³ Eserde yer verilen hususlardan biri de adaletle hükmetme ilkesidir. Müellifimize göre idareciler, yönetimi adalet üzere tesis etmeli, dinin ahkâmını korumalı ve emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker ile de toplumsal düzeni sağlamalıdır. Eserin, başta Türkçe olmak üzere bir çok dilde çevirisi bulunmaktadır.¹⁴

İbn Teymiyye'nin, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye ait *Minhâcü'l-kerâme* adlı esere reddiye olarak yazdığı *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fî nakzi kelâmi's-Şi'a ve'l-Kaderiyye* adlı eseri de burada zikredilmeye değerdir. Eserde İbnü'l-Mutahhar'ın ileri sürdüğü iddialar hem aklî, hem de naklî delillerle çürütülmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Hz. Ali'nin imâmetiyle ilgili iddialar ile ilk üç halifeye yöneltilen eleştiriler ele alınmakta ve bu iddialar tenkide tâbi tutulmaktadır. İmâmetin nas ile tayini görüşü aklî ve naklî delillerle çürütülmektedir. Eserin öne çıkan önemli bir hedefinin, imâmet meselesini imanın esaslarından sayan Şii telakkiyi reddetmek olduğunu söyleyememiz mümkündür.¹⁵

İbn Cemâa'nın (ö. 733/1333) *Tahrîru'l-ahkâm fî tedbiri ehli'l-İslâm* adlı eseri de ahkâm-ı sultâniyye alanında dikkat çeken çalışmalardan biridir. Bu eser, on yedi bölümden oluşmaktadır. Eserde halifelik, vezirlik, emirlik, kazâ ve hisbe gibi konular ile bu makamlara ehil olma şartları ele alınmıştır. Bunun yanında eserin uzunca bir kısmı ordu ve askerlik düzeni, cihad ve savaş hukuku ile ilgili konulardan müteşekkildir. Yine eserde; savaşa hazırlık, azınlıklarla ilgili dinî hükümler, devletin gelir kaynakları ve harcamaları, askerlerin gelirleri, iktâ', dîvân, isyancılar ve zimmîler ile ilgili detaylara da yer verilmiştir.¹⁶ Hans Kofler tarafından Almanca çevirisiyle birlikte yayımlanan eseri ayrıca Fuâd Abdülmün'im Ahmed neşretmiştir.¹⁷

İbnü'l-Kayyim'in (ö. 751/1350) *et-Turuku'l-hukmiyye, fî s-siyâseti's-şer'iyye* adlı eseri de konumuzla ilgili zikredilmeye değerdir. Müellif burada ağırlıklı olarak yargılama hukukunu konu edinmekte ve şer'î aykırı olmayan bir siyaset ve

12 İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, s. 15, 17-18.

13 İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, s. 16-17, 20-21.

14 İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, I-134. Eserle ilgili değerlendirmeler için ayrıca bk. Köksal, *Fıkıh ve Siyaset*, s. 19-20; Koca, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA*, XX, 391-405.

15 Yavuz, "Minhâcü's-Sünne", *DİA*, XXX, 110-111.

16 Bk. İbn Cemâa, *Tahrîru'l-ahkâm*; Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 388-392.

17 Bk. Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 388-392.

idarenin mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, usûl hukuku ve yargılama hukuku ile ilgili sayılabilecek fikhî meseleleri de ele almakta ve bu hususta detaylara yer vermektedir. Eserde ayrıca beyyine ile ilgili farklı açılımlar getirilmekte ve nassen sabit olan ispat vasıtalarının bulunmadığı zamanlarda karar merciinin; şahsî bilgisine, firâsetine, hâl ve söz karinelere dayalı olarak hüküm verip veremeyeceği gibi konularda değerlendirmelerde bulunmaktadır. Gerekli durumlarda doğru sonuca götüren diğer vasıtaların da dikkate alınması gerektiğine işaret edilen eserde firâset konusuna ayrı bir önem verildiğinden hareketle bu çalışmaya *el-Firâsetü'l-merdiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye* adı da verilmektedir.¹⁸

Zikrettiğimiz bu eserlerin yanında yönetimin siyâsî ve ahlâkî yönüne ağırlık veren siyâsetnâme¹⁹ türü pek çok eser de kaleme alınmıştır. Nizamü'l-Mülk'ün (ö. 485/1092) *Siyâsetnâme* adlı eseri²⁰ ile Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasihatü'l-mülûk* adlı eseri²¹ bu türe örnek verilebilir. Bunların dışında aynı türden pek çok eser bulunmaktadır. Günümüzde yönetim ve idare ile ilgili çokça yüksek lisans, doktora tezlerinin yanı sıra konunun çeşitli yönlerini irdeleyen makaleler de mevcuttur.

1.2. Literatürün Öncü İki İsmi Mâverdî ve Ebû Ya'lâ

el-Ahkâmü's-sultâniyye adıyla eser kaleme alan Mâverdî ve Ebû Ya'lâ, bu literatürün oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedirler. Bu sebeple konuya başlamadan önce, adı geçen müelliflerin tanıtılması önem arz etmektedir. Bu başlık altında, sırasıyla Mâverdî ve Ebû Ya'lâ'nın hayatları ile ilgili bilgi verilecektir.

1.2.1. Ebû'l-Hasan el-Mâverdî'nin Hayatı

Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî hicrî 364 (974-75) yılında Basra'da dünyaya gelmiştir.²² Babası gül suyu (mâu'l-verd) işiyle uğraştığı için kendisine Mâverdî lakabı verilmiştir. Çocukluğu ve gençliği boyunca pek çok ilim adamından ders alan Mâverdî, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde kâdîlik görevini üstlenmiştir. Müellifimiz bu görevlerinin yanı sıra, ilim-

18 Bk. İbnü'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*; Köksal, *Fıkıh ve Siyaset*, s. 20; Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, XX, 123-127.

19 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Adaloğlu, "Siyâsetnâme", *DİA*, XXXVIII, 306-308.

20 Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Özaydın, "Nizâmülmülk", *DİA*, XXXIII, 194-196.

21 Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Avcı, "Nasihatü'l-Mülûk", *DİA*, XXXII, 411.

22 Bk. İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-şâfi'iyye*, II, 637; Subkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, V, 269; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXVIII, 180-186.

le meşgul olmayı da ihmal etmemiştir.²³ Fıkıh ve tefsir alanındaki şöhretine ek olarak, kamu yönetimi ve özellikle idare hukuku alanında kaleme almış olduğu *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eseriyle de bu yeni türün öncülerinden olmuştur.²⁴

Yaşadığı dönemde hüküm süren Abbâsî Halifeleri nezdinde itibar sahibi olan Mâverdî, 422 (veya 423/1032), 428 (1037) ve 435 (1043-44) yıllarında Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh (ö. 467/1075) tarafından Büveyhî emirleri Celâlüddevele (435/1044), Ebû Kâlicâr (ö. 440/1048) ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e (ö. 455/1063)²⁵ gönderilen heyetlerde yer aldı. Halifenin 429'da Celâlüddevele'ye "Melikü'l-Mülûk" unvanını vermek istemesi sadedinde Mâverdî'den de fetva istendiğinde akranı olan bazı ilim adamları bu hususta olumlu fetva vermişken o, adı geçen emire yakın olmasına karşın bu lakabın verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Celâlüddevele de onun bu fetvasının dinî gayretinden kaynaklandığını anladığı için ona daha çok saygı duymuştur.²⁶ Ancak daha sonra kendisinin "akdâ'l-kudât" unvanını alıp bu unvanı vefat edinceye kadar kullanması ise akranı olan ilim adamları tarafından tenkid edilmiştir.²⁷ Hayatı boyunca üstlendiği resmi görevlerin yanında, tedris ve telif faaliyetlerini de sürdüren Mâverdî, hicrî 450 (1058) senesinde 86 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁸

1.2.2. Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ'nın Hayatı

Tam adı Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef b. el-Ferrâ olan müellifimiz hicrî 380 (990) yılının Muharrem ayında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren ilme ilgi duyan Ebû Ya'lâ, pek çok ilim adamından ders almıştır. Önce İbn Müfriha'dan Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ından bazı bölümler okuyan müellifimiz, daha sonra onun yönlendirmesiyle Ebû Abdullah b. Hâmid'den fıkıh dersleri almıştır. Hocası İbn Hâmid'in (ö. 403/1012) vefatından sonra onun meclisinde tedris ve iftâ faaliyetlerini devam ettirmiştir.²⁹ Bir Hanbelî fakîhi olmanın yanında, kelâm ve hadis alanında da öne çıkan müellifimiz, devlet yönetimi ile ilgili "*el-Ahkâmü's-sultâniyye*" adlı eserini kaleme almıştır.

23 İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukahâi's-şâfi'iyyin*, I, 418-419; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-şâfi'iyye*, I, 230-231; el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, IV, 260; Suyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, s. 83-84.

24 Bk. İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-şâfi'iyye*, II, 637; Subkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, V, 269; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXVIII, 180-186.

25 Bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 109; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXVIII, 180-186.

26 Subkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, V, 271.

27 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, XXI, 298.

28 İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-şâfi'iyye*, II, 637; Subkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, V, 269.

29 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, II, 194-196; Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ", *DİA*, X, 256-258.

Dönemin Abbâsî halifeleri nezdinde itibarlı bir konuma sahip olan müellifimize 421-422 yıllarında Kâdîlkudât Ebû Abdullah İbn Mâkûlâ'nın yanında şahitlik (noterlik) yapması teklif edilmiştir. Ebû Ya'lâ, bu minvaldeki ilk teklifi reddetmiş, ancak daha sonra İbn Mâkûlâ'nın araya başkalarını koyarak teklifinde ısrar etmesi üzerine bu teklifi kabul etmek durumunda kalmıştır.³⁰

İbn Mâkûlâ'nın vefatından sonra Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh, Dârülhilâfe ve Harim kâdîliği görevini üstlenmesi için Ebû Ya'lâ'ya teklif göndermiştir. Önce bu teklife olumlu cevap vermeyen müellifimiz, teklifte ısrar edilmesi üzerine teklifin kabulü için; tören alaylarına ve karşılama merasimlerine katılmamak, saraya çıkmamak, sorumlusu olduğu Nehrümuallâ ve Bâbülezc'deki kazâ merkezlerine de ayda birer gün gitmek gibi bazı şartları ileri sürmüştür. İleri sürdüğü şartlar kabul edilince kendisi de bu görevi kabul etmiştir. Daha sonra uhdesine Harran ve Hulvân kâdîliği de verilmiştir. Bu görevlerini ömrünün sonuna kadar sürdüren müellifimiz³¹, hicrî 458 (1066) senesinde vefat etmiş ve cenazesi Bâbü Harb Mezarlığı'nda Ahmed b. Hanbel'in kabrinin yakınına defnedilmiştir.³²

2. *el-AHKÂM-I SULTÂNİYYE* İSİMLİ İKİ ESERİN TANITIMI VE MUKAYESESİ

Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye* adlı eseri ile Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eseri isim benzerliğinden öte, içerik olarak da ciddi benzerlik arz etmektedir. Hatta eserin pek çok yerinde aynı ifadelere rastlanmaktadır. Bu da iki eser arasında etkileşim bulunduğunu göstermektedir. Bu sebeple adı geçen iki eserin kısaca tanıtılması ve aralarındaki etkileşimin ne şekilde gerçekleştiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu başlık altında, önce bu iki eser kısaca tanıtılacak, sonra da karşılıklı mukayese edilerek aralarındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* Adlı İki Eserin Tanıtımı

Makalemize konu edilen her iki eser de hicrî dördüncü ve beşinci yüzyıl ürünü olup *ahkâm-ı sultâniyye* literatürünün oluşmasında büyük bir paya sahiptirler. Bu başlık altında her iki eser ele alınıp hem yöntem, hem de içerik açısından tahlil edilecektir. Böylelikle sonraki başlığa bir zemin oluşturulması amaçlanmaktadır.

30 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, II, 196-197.

31 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, II, 198-200; Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ" *DİA*, X, 256-258.

32 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, II, 216. Ayrıca bk. Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ" *DİA*, X, 256-258.

Mâverdî ve Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adıyla bilinen eserlerinde İslâm anayasa, idare, kamu maliyesi ve devletler hukuku kapsamına giren konulara yer verilmiştir. Eserlerde imâmet ve vezirliğin yanı sıra devlet teşkilat yapısında önemli yere sahip olan kazâ, mezâlim, nikâbe ve hisbe gibi müesseseler de ana başlıklar halinde ele alınmış ve konular bir bütünlük içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca furû'-i fikhî kaynaklarında da yer bulan, cihad, ganimet, fey', cizye, harâc, suçlar ve cezalar gibi malî hukuk, ceza hukuku, devletler hukuku ve savaş hukuku kapsamında değerlendirilebilecek hususlar da bahsi geçen eserlerde yer bulmuştur.³³ Mâverdî, eserinin mukaddimesinde yöneticiler tarafından bilinmesi gereken hükümlerin fikhî kitaplarında dağınık bir şekilde ele alındığına, bunun da bazı zorluklara sebep olduğuna işaret ettikten sonra kendisinin bu eserde söz konusu meseleleri bir araya getireceğini ifade etmektedir. Mâverdî, bu meseleleri yirmi bölüm halinde ele alırken, aynı konulara yer veren Ebû Ya'lâ'nın eseri ise on yedi bölümden oluşmaktadır.³⁴ Şâfî mezhebine mensup olan Mâverdî, farklı görüşlere de yer vermekte, bazı konularda tercih ettiği görüşü vurgulamakla beraber çoğu zaman bunları nakletmekle yetinmektedir. Yine o, devlet yönetim sistemini temellendirirken ilk dört halifenin uygulamasını merkeze almakla beraber zaman zaman onlardan sonra gelen bazı halifelerin uygulamalarına da temas etmekte ve bu uygulamalar ışığında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ayrıca âyet, hadis ve Arap şiirinden de yararlanmaktadır. Ebû Ya'lâ ise bu konularda Mâverdî'den farklıdır. Nitekim o, genellikle sadece Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini zikretmekte, tercihini de bu minvalde ortaya koymaktadır. Yine o, Mâverdî'nin aksine şiire hiç yer vermemektedir.³⁵

2.2. el-Ahkâmü's-Sultâniyye Adlı İki Eserin Mukayesesi ve Orijinallik Tartışması

Mâverdî ve Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye* isimli eserleri arasında gerek yöntem, gerekse içerik açısından büyük bir benzerlik bulunduğu daha önce de ifade edilmişti. Bu benzerlik sebebiyle, iki eserden birinin diğerinden ya da her ikisinin ortak başka bir eserden etkilendiği ihtimalleri akla gelmektedir. Her iki eserin ortak bir eserden yararlanılarak yazıldığına dair bir emare bulunmamakta-

33 Bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*; Şafak, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye" *DİA*, I, 544-545; Erkal, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *DİA*, I, 555-556.

34 Ebû Ya'lâ; vezirlik, bölge emirliği, cihad emirliği gibi konuları tek bir başlık altında ele aldığı için bölüm başlıkları sayısında farklılık meydana gelmiştir.

35 Eser değerlendirmesi için ayrıca bk. Akyüz, "İslâm Kamu Hukukunda el-Ahkâmü's-Sultâniyye Literatürü", s. 300.

dır. Müelliflerin aynı zaman dilimini paylaşmaları da hangisinin daha önce eser kaleme aldığını tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Konu hakkında farklı görüşleri sürülmüştür. İslam âleminde olduğu gibi batı dünyasında da dikkat çeken bu husus, bazı şarkiyatçıları da üzerinde düşünmeye sevk etmiş ve onlar da farklı kanaatlere ulaşmışlardır.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarla ilgili şu bilgilere yer verilmesi mümkündür. Donald P. Little konu hakkında bir makale yazmış ve burada farklı görüşlere yer vermekle birlikte Mâverdî'nin eserinin orijinal olduğu görüşünün daha çok kabul gördüğüne dikkat çekmiştir.³⁶ Konuya temas eden yazarlardan biri olan Mustafa Merağî de her ne kadar meseleyi detaylı değerlendirmeye tabi tutmasa da Ebû Ya'lânın, eserini daha önce yazmış olabileceği ihtimalini öne çıkarmaktadır.³⁷ Ebû Ya'lânın ilgili eseri üzerinde doktora çalışması bulunan Abdulkadir Ebû Fâris ise Mâverdî'nin eserinin orijinal, Ebû Ya'lânın eserinin ise daha sonra yazıldığı kanaatini taşımaktadır.³⁸ Mâverdî'nin bu eserinin tahkikini yapan Dr. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî de eserin sonunda yaptığı değerlendirmede aynı sonuca ulaşmaktadır.³⁹ Her iki eserin muhteva yönünden mukayesesini yapan Selahattin Kıyıcı da bu kanaati destekleyici verilere yer vermektedir.⁴⁰ Bu kanaati destekleyen başka araştırmacılar da mevcuttur.⁴¹ Konu hakkında tevakkuf edenler de vardır.⁴²

Yapılan önceki çalışmalarda konunun netliğe kavuşmamış olması, meselenin yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmamızda, önceki araştırmacıların ortaya koydukları verilerin yanı sıra, her iki eser incelenerek bir kanaate ulaştırılacak ipuçları tespit edilmeye çalışılmıştır. Şimdi hem diğer araştırmacıların da dikkat çektiği, hem de bizim her iki eseri tetkik ederek tespit ettiğimiz hususları zikrederek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Ebû Ya'lânın tasnif faaliyetlerine 403 yılından sonra başladığı bilinmektedir. Zira oğlu, *Tabakâtu'l-hanâbile* adlı eserinde babasının, hocası İbn Hâmid'in vefatından sonra tasnif ve tedris faaliyetlerine başladığını ifade etmektedir. İbn Hâmid ise 403 yılında vefat etmiştir.⁴³ Dolayısıyla Ebû Ya'lâ o yıllarda henüz ilmî

36 Little, "el-Ahkâmü's-sultâniyye'ye Yeni Bir Bakış", s. 196-202.

37 Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fi tabakâti'l-usûliyyîn*, I, 240-241.

38 Bk. Ebû Fâris, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 516-521; Ayrıca bk. Erkal, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *DİA*, I, 555-556.

39 el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk.), s. 340 vd.

40 Kıyıcı, "el-Mâverdî ve Ebû Ya'lânın 'el-Ahkâmü's-sultâniyye' Adlı Eserlerinin Muhteva Yönünden Mukayesesini", s. 2-74.

41 Çolak, "Mâverdî ve el-Ahkâmü's-Sultâniyyesi", s. 173- 214, 184.

42 Bk. Ebû Fâris, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 520.

43 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-hanâbile*, II, 195-196.

hayatının başlangıcındadır. Mâverdî ise aynı yıllarda kırklı yaşlarda olup fikri ve rimliliğin zirvesindedir.⁴⁴

Ebû Ya'lânın eserinin mukaddimesindeki ifadelerine baktığımızda onun bu kitabını *el-Mu'temed fi usûli'd-dîn* adlı eserinden sonra kaleme aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ *el-Mu'temed* ise kelâm alanında olup onu kaleme almak, derin okuma yapmayı ve hasımların da görüşlerini bilecek derecede ciddî bir ilmî birikime sahip olmayı gerektirmektedir. Bu da müellifin, ilmî olgunluğa ulaştıktan sonra *el-Mu'temed* adlı eserini kaleme aldığı anlamına gelmektedir. Müellif, çalışmamıza konu olan *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserini bundan sonra yazdığına göre bu kitap, onun telif ettiği son kitaplarından biri olmalıdır.⁴⁶

Mâverdî'nin siyasetteki deneyimi ve uzun süre farklı yerlerde kâdilik görevini deruhte etmesiyle elde ettiği tecrübesi Ebû Ya'lâ'ya oranla daha ileride olmalıdır. Ayrıca onun hem Abbâsî halifeleri hem de Büveyhî emirleri nezdinde itibar gördüğü, aralarında elçilik yaptığı ve verdiği raporların dikkate alındığı bir kişi olduğu bilinmektedir. Bütün bunlar da onun, devlet işleyişi ile ilgili hususlarda derin bilgi ve tecrübeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bilgi ve tecrübenin de çalışmamıza konu olan *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserin yazılmasındaki ehliyeti etkileyeceği açıktır.⁴⁷ Ebû Ya'lâ için ise aynı şey söylenememektedir. Aksine Ebu Ya'lânın emirlerle içli dışlı olup onlara karışmayı kerih gördüğüne delalet eden ipuçları bulunmaktadır. Nitekim o, kendisine teklif edilen kâdilik görevini de başta reddetmiş, daha sonra tekrar teklif edildiğinde de resmî merasimlerden uzak kalmasını sağlayacak bazı şartlar ileri sürmüştü ve bu şartlar kabul edilmeden söz konusu görevi üstlenmemiştir.⁴⁸

44 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 521-522.

45 Nitekim Ebû Ya'lâ, eserinin mukaddimesinde daha önce "*el-Mu'temed fi usûli'd-dîn*" adlı eserinde imâmet ile ilgili bir bölüm kaleme aldığını, bu eserde kelâmî tartışmalara da girdiğini zikrettikten sonra, bu konuyu farklı bir eserde müstakil olarak ele almak arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili müstakil bir kitap kaleme alırken önceki eserinde zikrettiği deliller ve tartışmalarla ilgili bazı bölümleri çıkarıp yerine imâmet ve devlet idaresiyle ilgili bazı konuları ekleyeceğini de beyan etmektedir. Bk. Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 19.

46 Ebû Ya'lâ tasnif faaliyetlerine hicri 403 tarihinden sonra başladığına ve çalışmamıza konu olan eserinden önce de yazımı için önemli ilmi birikim gerektiren *el-Mu'temed* adlı eserini yazmış olduğuna göre bu eserini belirli bir olgunluktan sonra kaleme almış olmaktadır. Ebû Fâris'e göre Mâverdî'nin, eserini kaleme alış tarihi ise 421 yılını geçmemektedir. Bu iddiasına onun, Abbâsî halifesi Kâdir'in yanında önemli bir konuma sahip olmasını gerekçe gösteren Ebû Fâris, bu kitabın yazılması talebinin de ondan gelmiş olabileceğini kuvvetli ihtimal olarak zikretmektedir. Adı geçen halife ise 422 yılında vefat etmiştir. Bk. Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 521-523.

47 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 522-523.

48 el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk.), s. 341; Çolak, "Mâverdî ve el-Ahkâmü's-Sultaniyyesi", s. 184

Mâverdî, eserinin mukaddimesinde yöneticilerin, kendilerini ilgilendiren konuları bir arada toplayan bir esere ihtiyaç duyduklarına dikkat çekmektedir. Sonrasında ise kaleme aldığı bu eserin söz konusu boşluğu dolduracağına işaret etmekte ve itaat edilmesi gerekli olan bir kişinin emrine imtisâlen kitabını kaleme aldığını söylemektedir.⁴⁹ Ebû Ya'lâ için ise böyle bir durum mevzu bahis değildir.⁵⁰ Mâverdî'nin, hem söz konusu alandaki boşluğa temas etmesi, hem de bu boşluğu doldurması için kendisinden talepte bulunulduğunu söylemesi onun bahsi geçen eserini daha önce yazdığı iddiasını güçlendirmektedir.

Mâverdî, eserinde fukahânın görüşlerini mukayeseli olarak ele alacağını beyan etmektedir. Ebû Ya'lâ ise eserinde diğer görüşlerden sarfı nazar ederek sadece Hanbelî mezhebinin görüşlerini esas almaktadır. Bu şekilde tek mezhebin merkeze alındığı bir eserin -halifenin söz konusu mezhebe bağlı olması ihtimali dışında- beklenen faydayı vermeyeceği ise açıktır. Yaşadığı dönemde bu ihtimali haklı çıkaran bir delil ise bulunmamaktadır. Hal böyleyken müellifimizi yeni bir eser ortaya koymaya iten şeyin ne olduğu hususunda fikir yürütmek gerekir. Burada şu ihtimali dillendirmek mümkündür: Ebû Ya'lâ eserini kaleme aldığı anda; Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezhebi görüşlerine yer veren Mâverdî'nin söz konusu eseri mevcuttu. Bu eserde İmam Ahmed'in görüşlerine ise yer verilmemişti. Bu da bir eksiklik olarak göze çarpmaktaydı. Ebû Ya'lâ da mevcut kitabı dikkate alıp İmam Ahmed'in görüşlerine yer veren bir eser kaleme alarak gördüğü bu eksikliği gidermiş oldu. Böylece konuyla ilgilenenler, alanda yazılmış iki eser sayesinde her dört mezhebin de görüşlerine ulaşma imkânı elde etmiş oldu.⁵¹

Mâverdî, eserinin pek çok yerinde bir görüşü açıkça ortaya koyarken Ebû Ya'lâ ise "Böyle denildi" vb. ifade kalıplarıyla konuya başlamaktadır. Bu da onun kendisinden önce yazılan bir eserden yararlandığını akla getirmektedir.⁵² Örneğin

49 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı bu eserin mukaddimesinde kitabını, isteği geri çevrilemeyecek birinin talebi üzerine kaleme aldığını ifade etmektedir. (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 3.) Bu kişinin dönemin Abbâsî halifesi olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak tam olarak hangi tarihte yazıldığı bilinmediği için hangi halife tarafından talep edildiği de tespit edilememektedir. Abbâsî halifesi Kadir-Billâh (ö. 422/1031) veya onun oğlu Kâim-Biemrillâh'ın isteği üzerine yazılmış olması ihtimal dâhilindedir. Bk. Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 521-522; Erkal, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *DÎA*, I, 555-556.

50 Nitekim o, eserinin mukaddimesinde bu alanda bir boşluk olduğundan bahsetmediği gibi dışarıdan gelen bir talepten de söz etmemektedir. Daha önce de zikredildiği üzere o, *el-Mu'temed* adlı eserinde detaylı olarak ele aldığı imâmet ile ilgili konuları ihtisar ederek ve ilgili bazı konuları da ekleyerek müstakil bir eser ortaya koyma amacıyla elimizdeki bu kitabı kaleme aldığını belirtmektedir. Dolayısıyla onun, herhangi bir kimsenin talebi olmadan kendi inisiyatifiyle böyle bir tasnife giriştiği anlaşılmaktadır.

51 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 524-526.

52 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 527-531 vd.

Mâverdî, tefvîz vezirinin zimmî olmasını caiz görmezken, tenfîz vezirinin zimmî olmasına cevaz vermektedir.⁵³ Ebû Ya'lâ ise bu bilgiyi "zimmînin tefvîz veziri olmasa da tenfîz veziri olabileceği söylendi" şeklinde bir ifade ile vermektedir. Bu ifade tarzı ise, yer verdiği görüşü başkasından aldığına işaret etmektedir.⁵⁴ Yine Mâverdî, yargı fonksiyonunu icra eden mezâlîm ve kazâ teşkilatı arasında on açıdan fark bulunduğunu ifade etmektedir. Ebû Ya'lâ ise bu hususu "Bazı âlimler her iki kurumun davaya bakışı arasında on açıdan fark olduğunu söylemişlerdir." şeklinde ifade etmektedir.⁵⁵ Bu da onun zikri geçen bilgiyi ismini zikretmediği başka birinden aldığını göstermektedir. Bu bilgiyi aldığı kişinin Mâverdî olduğu düşünülmektedir.⁵⁶

İbn Receb el-Hanbelî de (ö. 795/1393) Mâverdî'nin, eserini daha önce yazdığına işaret etmektedir. Nitekim o, *el-İstihrâc li ahkâmi'l-harâc* adlı eserinin bazı yerlerinde zikrettiği kimi görüşlerde Ebû Ya'lâ'nın Mâverdî'ye tabi olduğunu açıkça ifade etmektedir.⁵⁷

Mâverdî, kitabının mukaddimesinde idarecilerin bir başvuru kitabına ihtiyaç duydukları için ondan talepte bulduklarını ifade etmektedir. Şayet Ebu Ya'la, *el-Ahkâmü's-sultaniyye* adıyla eser kaleme alan ilk müellif olsaydı, bu eser bilinir ve böyle bir talebe gerek kalmazdı. Kaldı ki, Ebû Ya'lâ, aynı isimli eseri ilk telif eden birisi olsaydı o dönemde Hanbelîler ile Şâfiîler arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı da dikkate alındığında onun Mâverdî'yi intihalle suçlaması beklenirdi.⁵⁸

Ebû Ya'lâ, *el-Mu'temed* adlı eserinde yer almayan bazı konuları da yeni yazacağı eserine ekleyeceğinden söz etmektedir. Her iki esere de baktığımızda *el-Mu'temed*'de olmayan pek çok bilgiye burada yer verdiğini görmekteyiz. Bu da söz konusu konuları başka bir eserde görüp ondan iktibas ettiği ihtimalini akla getirmektedir.⁵⁹ Nitekim bu eserin tahkikini yapan el-Bağdâdî hem bu iki eseri, hem de Ebû Ya'lâ'nın *el-Mutemed* adlı eserini karşılaştırarak bazı örnekler üzerinden bu iddiasını ispatlamaya çalışmıştır.⁶⁰

53 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 31.

54 Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 32.

55 Bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 105; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 79.

56 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 526-533; el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk.), s. 348-349.

57 İbn Receb, *el-İstihrâc li Ahkâmi'l-Harâc*, s. 132, 153; Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 521-526; 537-540; el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk.), s. 350.

58 el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk.), s. 342.

59 Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhû el-Ahkâmü's-sultaniyye*, s. 526 vd.; el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk.), s. 343-344.

60 el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk.), s. 344-348.

Her iki müellif de vezirliği tenfiz ve tefvîz vezirliği olmak üzere iki kısma ayırarak ele almışlardır. Mâverdî'ye göre nesep şartı hariç imâmette aranan bütün nitelikler tefvîz vezirliği için de aranmaktadır.⁶¹ Ebû Ya'lâ ise nesep şartına hiç temas etmeden bu vezirlik için imâmette aranan şartların gerekliliğini ifade etmektedir.⁶² Buna göre Ebû Ya'lânın vezir için Kureyşli olmayı da şart koştuğu anlaşılmaktadır. Oysa bu görüşü savunması düşünülememektedir. Zira böyle bir şart ancak imâmet için geçerlidir. Dolayısıyla onun, bu görüşü başka bir eserden hatalı bir şekilde alıntılanmış olabileceği bir ihtimal olarak zihinde belirlemektedir.⁶³

Aynı yüzyılda yaşayan ve alanla ilgili önemli bir eser kaleme alan İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, eserinin birkaç yerinde “*el-Ahkâmü's-sultaniyye*” adlı eserin yazarını tenkit etmektedir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde bu yazarın Mâverdî olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴ Şayet Ebû Ya'lânın eseri daha önce yazılmış olsaydı, yapılan tenkitler bağlamında ona da temas edilmesi beklenirdi.

Yukarıdaki tespitlere ilâveten her iki eseri karşılıklı olarak incelediğimizde Mâverdî'nin eserinin önce yazıldığı, Ebû Ya'lânın eserinin ise ondan yararlanılarak kaleme alındığına delâlet eden şu hususlar söz konusudur.

1. Ebû Ya'lâ, “âmil” bölümünde önce Mâverdî'nin eserinde de yer alan şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Şayet (zekat görevlisi) zekât almada âdil, dağıtımda adaletsiz ise malı ona vermeyip gizlemek vacip olur.*” Ebû Ya'lâ daha sonra ise dağıtımda adaletsiz olsa da zekâtın görevliye verilmesini tavsiye eden rivâyetlere yer vermektedir.⁶⁵ Ebû Ya'lânın, önce zikrettiği hüküm ile sonrasında yer verdiği bu rivâyetler arasında bir çelişki söz konusudur. Dolayısıyla onun, konuyla ilgili hükmü Mâverdî'den alıp sonrasında ise diğer başlıklarda yaptığı gibi İmam Ahmed'in görüşlerini eklemek istediği, ancak bunu yaparken bahsi geçen hüküm ile rivâyetler arasında çelişki olabileceğini gözünden kaçırdığı ihtimali akla gelmektedir. Bu da Mâverdî'nin, eserini daha önce yazdığı kanaatini teyid etmektedir.

2. Mâverdî, emîrlerin sahip olup kâdîlerin sahip olmadığı yetkileri dokuz başlık altında ele almaktadır. Üçüncü maddede özetle şöyle demektedir: “*Emîr, araştırma ve inceleme amacıyla şüpheliyi hapsedebilir. Kâdîlerin ise vacip bir*

61 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 25.

62 Bk. Ebû Ya'lâ *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 29.

63 el-Bağdâdî, (Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk.), s. 348.

64 Cüveynî'nin eleştirileri ve bunların Mâverdî'ye dönük olduğuna ilişkin değerlendirme için bk. Solmaz, *Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erklere (Mâverdî, Ebû Ya'lâ ve Cüveynî Örneği)*, s. 28-31.

65 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 155; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 130-131.

*hak olmadıkça hapsedme yetkileri yoktur.*⁶⁶ Ebû Ya'lâ da konuya başlarken tıpkı Mâverdî gibi emîr ve kâdînin dokuz maddede birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Üçüncü maddeye geldiğinde ise yine Mâverdî gibi emirin hapsedme yetkisi bulunduğu temas etmekte, ancak daha sonra “*İmam Ahmed'in zâhir görüşüne göre kâdîlerin de töhmetten dolayı hapsedme yetkisi vardır*” demektedir.⁶⁷ İmam Ahmed'in bu görüşüne göre üçüncü maddede yer verilen yetkiler hususunda emîr ile kâdî arasında fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla emîrlerin sahip olup kâdîlerin sahip olmadığı yetkiler ona göre sekiz maddeye inmektedir. Şu halde Ebû Ya'lâ'nın, aradaki yetki farklılıklarını dokuz madde olarak zikretmesinin bir sebebi olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki o, burada da Mâverdî'nin tasnifini esas kabul etmiş ve dokuz maddeyi hiç müdahale etmeden eserine almıştır. Ancak üçüncü maddeye geldiğinde âdeti olduğu üzere İmam Ahmed'in konuyla ilgili görüşüne yer vermiştir. Bunu yaparken de yukarıda emîrlerin sahip olup kâdîlerin sahip olmadığı yetkilerin dokuz başlıkta toplandığına yönelik ifadesine aykırı olacağı ise gözünden kaçmıştır.

3. Müelliflerimiz hisbe teşkilatının yetkilerini ele alırken hem Mâverdî, hem de Ebû Ya'lâ bu teşkilat görevlilerinin Allah hakkı ile ilgili iki görevi bulunduğunu zikredip “*Birincisi: Topluluğa emredilmesi gerekenler.*” diyerek tasnife başlarlar. Ancak devamında her ikisi de Allah hakkı ile ilgili ikinci görevin ne olduğuna açıkça temas etmemektedirler. Bununla beraber Mâverdî, bir paragrafa “*Fertlere bireysel olarak yaptığı emirler*” diyerek başladığına göre biz bunun ikinci kısım olduğunu anlıyoruz. Zira birinci kısım, topluluğa yapılan emirler hakkında idi. Ebû Ya'lâ ise bu ikinci kısma dair hiç bir bilgi vermemektedir.⁶⁸ Burada da bir problem söz konusudur. Zira konuya başlarken iki kısımdan söz edilmekte, ancak bir kısmı zikredilip diğer kısma temas edilmemektedir. Oysa Mâverdî'nin eserinde hem topluluğa, hem de bireylere emredilen hususlara ayrı ayrı yer verilmektedir. Bu da Ebû Ya'lâ'nın, konuyu Mâverdî'den olduğu gibi alıntıladığını, devamında ise onun tasnifine sadık kalmadığını akla getirmektedir. Bütün bunlar, Mâverdî'nin eserinin daha önce olduğuna işaret etmektedir.

4. Ebû Ya'lâ, mevcut imâmın ehlü'l-hall ve'l-akdin rızasını almadan kendisine veliahd belirleyebileceğini kabul etmekle beraber, bu ahdin imâmet akdi anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Bu sebeple o, mezkûr heyetin ahd esnasında

66 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 274.

67 Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 258.

68 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 305; Ebû Ya'lâ'nın konuyla ilgili değerlendirilebilecek tek ifadesi “*(muhtesip) namazını erteleyenlere ise bir müdahalede bulunmaz.*” cümlesidir. Bk. Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 288.

hazır bulunmasının şart olmadığını söylemekte, “*bu heyetin, imam öldükten sonra hazır olmalarına itibar edilir*” diyerek imamı belirlemedeki esas tercihin söz konusu heyete bırakıldığı izlenimini vermektedir. Müellifimiz aynı şekilde imamın, usûl veya furû’unu veliahd olarak belirleyebileceğini kabul etmekle beraber, imâmetin önceki imamın ahdiyle değil, Müslümanların ahdiyle gerçekleşeceğini söylemektedir. Ona göre Müslümanların ahdi belirleyici olduğundan imam ile veliahd arasındaki akrabalık ilişkisi sebebiyle oluşabilecek muhtemel töhmet de ortadan kalkmış olur. Mevcut imamın, veliahdını azl edebileceğini söylemesi de aynı kanaatten neşet etmektedir.⁶⁹

Ebû Ya’lâ’nın buraya kadarki değerlendirmelerinden onun, Mâverdi’nin aksine veliahd belirlemeyi aday göstermek şeklinde anladığı sonucu çıkarılabilmektedir. Zikri geçen ifadelerden anlaşıldığına göre mevcut imamın, veliahdını tayin etmesiyle imâmet akdi kurulmamaktadır. Bu akdin kurulduğu esas zaman mevcut imamın öldüğü zamandır. Onun, mevcut imam öldüğünde ehlü’l-hall ve’l-akdin hazır bulunmasını şart koşması da onların onay ve biatlarının alınmasıyla ilgili olmalıdır.⁷⁰ O zaman önceki imamın veliahd belirlemesinin aday göstermek anlamında olduğu için bağlayıcı olmayacağını söylemek mümkündür.

Ebû Ya’lâ’nın, konunun devamında kullandığı şu ifadeler ise ulaştığımız bu sonuca aykırılık teşkil etmektedir. “*Mevcut imamın, hayatta olduğu bilinen, ancak gaib olan birini veliahd olarak belirlemesi sahih olmakla beraber bu, onun dönüşüne mevkuftur. Şayet imam öldüğü halde veliahdın ortaya çıkması/gelmesi uzun zaman alırsa ve Müslümanlar da onun gecikmesi sebebiyle zarara uğrarlarsa bu durumda seçici kurul ona bir naib seçer ve niyâbet üzere ona biat ederler. Ancak bu naibe hilâfet üzere biat etmezler. Gaib olan gelince de naib olan azl olmuş olur*”.⁷¹ Yer verdiğimiz bu ifadelerden, yukarıdaki kanaatin aksine imamın verdiği ahdin aslında bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bağlayıcı olduğu takdirde ise imamın, usûl ya da furû’nu veliahd olarak belirlemesi durumunda muhtemel töhmetin nasıl ortadan kaldırı-

69 Ebû Ya’lâ, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, s. 25. Mâverdi’ye gelince o, “*İmâmet sadece imamın ahdiyle in’ikâd etmeyip Müslümanların ahdiyle in’ikâd eder*” anlamına gelen ifadelere yer vermediği gibi, bu ahdi bağlayıcı kabul ettiğinden imamın, halinde bir değişiklik olmadığı sürece veliahdını azl edemeyeceğini söylemektedir. Bk. Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, s. 12.

70 Dolayısıyla Ebû Ya’lâ’ya göre imâmet akdi, önceki imamın belirlemesi ile olmayıp onun ölümünden sonra ehlü’l-hall ve’l-akdin yaptığı biat ile gerçekleşmektedir. Usûl veya furû’un tayini meselesinde de imâmetin Müslümanların ahdiyle gerçekleşeceğini gerekçe göstermesi ve böyle olduğu için oluşabilecek töhmetin de giderilmiş olacağını ileri sürmesi de bu izlenimi güçlendirmektedir. Onun, veliahdın azli konusundaki değerlendirmeleri de aynı sonuca işaret etmektedir. Bk. Ebû Ya’lâ, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, s. 25.

71 Ebû Ya’lâ, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, s. 26. Yer verdiğimiz bu son paragraf, Mâverdi’de de küçük değişikliklerle yer almaktadır. Ancak o, imamın verdiği ahdi baştan bağlayıcı kabul ettiğinden ona göre bir çelişki söz konusu değildir.

lacağı problemi ortaya çıkmaktadır. Zira imamın vefatından sonra Müslümanların sembolik biatıyla bu töhmetin ortadan kalkmayacağı izâhtan vârestedir.⁷² Bu çelişkinin izâhı sadedinde şu söylenebilir: Ebû Ya'lâ, imâmet akdinin ancak ehli'l-hall ve'l-akdin rızasıyla kurulabileceğini kabul ettiği halde, daha sonra çelişkiye sebep olan cümleleri kendi görüşüne uyarlamadan Mâverdi'den alıntılıdığı için bu problem ortaya çıkmıştır. Bu da Mâverdi'nin eserinin asıl olduğu, Ebû Ya'lâ'nın eserinin ise daha sonra yazıldığı şeklindeki kanaatimizi desteklemektedir.

SONUÇ

Ahkâm-ı sultâniyye literatürü kamu hukuku kapsamına giren hususları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu terkip, konuyla ilgili yazılan iki önemli esere isim olmuştur. Bu iki eserin aynı yüzyılda yazılmış olması ve aralarınca ciddî benzerlik bulunması alanla ilgili çalışma yapanların merakını celp etmektedir. Zira zikri geçen eserler, yöntem ve içerik açısından incelendiğinde aralarındaki ilişkinin sıradan bir benzerlik olmadığı, kullanılan cümlelerin çoğu zaman birbirinin aynısı olduğu görülmektedir. Bu da iki eserden birinin diğerinden yararlanılarak kaleme alındığı ya da her ikisinin başka ortak bir eserden alındığı fikrini akla getirmektedir. Her iki eserin ortak başka bir eserden alındığı kanaatini destekleyen bir veri bulunmamaktadır. Zira ne böyle bir eser, ne de buna işaret eden bir nakil söz konusudur. Geriye iki eserden birinin diğerinden esinlenerek yazıldığı görüşü öne çıkmaktadır.

Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar bu mesele ile ilgilenmiş ve bazıları Mâverdi'nin, bazıları da Ebû Ya'lâ'nın eserinin daha önce yazıldığı kanaatini benimsemişlerdir. Diğer bazıları ise bu hususta tevakkuf etmeyi tercih etmişlerdir. Yapılan çalışmalarda her iki müellifin yaşı, tasnif faaliyetlerine başladıkları dönem, üstlendikleri görevler vb. hususlar incelenerek bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bazı araştırmalarda ise kısmen de olsa her iki müellifin, eserlerinde kullandıkları bazı ifadelerden yola çıkılarak sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Biz de bu çalışmada önceki araştırmacıların yaptığı değerlendirmeleri aktarmanın yanında, her iki eseri karşılıklı olarak inceleyip buradan bizi sonuca götürecek bazı ipuçları yakalamaya çalıştık.

Sağlıklı bir neticeye ulaşmak için çalışmamıza başlamadan önce her iki eseri baştan sona karşılıklı mukayese yöntemiyle inceleyip eserler arasındaki önceliğe

72 Mâverdi ise imamın verdiği ahdi bağlayıcı kabul ettiği gibi onun, furû'undan birini veliahd tayin ettiğinde oluşabilecek töhmetin ehli'l-hall ve'l-akdin biatıyla giderileceği şeklindeki bir yaklaşıma da yer vermektedir. Bk. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 12.

işaret eden noktalar tespit ettik. Tespit ettiğimiz bazı ifadeler Mâverdi'nin eserinin asıl olduğuna kuvvetli bir şekilde delâlet etmektedir. Gerek bu bölümlerin analizi, gerekse önceki araştırmacıların da temas ettiği diğer hususları birlikte değerlendirdiğimizde, Mâverdi'nin eserinin daha önce yazıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kanaatimizce Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* isimli eser kaleme alanların ilkidir. Ebû Ya'lâ ise onun eserinden yararlanarak kendi eserini yazmıştır. Makalemizin ilgili bölümünde yer verdiğimiz değerlendirmelere bakıldığında, bu konu daha iyi anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Adaloğlu, Hasan Hüseyin, "Siyâsetnâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2009, XXXVIII, 306-308.
- Akpınar, Cemil, "İbn Cemâa, Bedreddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, XIX, 388-392.
- Akyüz, Vecdi, *İslâm Kamu Hukukunda "el-Ahkâmü's-Sultâniyye Literatürü"*, *Makalat*, 1 (1999), 295-304.
- Apaydın, H. Yunus, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, XX, 123-127.
- Avcı, Casim, "Nasihatü'l-Mülûk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2006, XXXII, 411.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddin Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *Gıyâsü'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb, Beyrut/Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2014.
- Çolak, Abdullah, "Mâverdi ve el-Ahkâmü's-sultaniyyesi", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sy. 1 (2016), 173-214.
- Ebû Fâris, Muhammed Abdülkâdir, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbuhü el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Halef b. el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Ebû Yûsuf, Ya'kub b. İbrahim, *Kitâbü'l-harâc*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.
- el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1971.
- el-Bağdâdî, Ahmed Mübarek, "Mâverdi'nin el-Ahkâmü's-sultâniyye adlı eserinin sonuna eklediği değerlendirme bölümü", Kuveyt: Câmîati'l-Kuveyt, 1989.
- Erkal, Mehmet, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1988, I, 555-556.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2008.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beyan, 2018.
- İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî, *Tahrîru'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm*, thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Devha [Doha]: Dârü's-Sekâfe, 1408/1988.

- İbn Ebî Ya'lâ, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-hanâbile*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebü Bekr b. Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'ş-şâfi'iyye*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-şâfi'iyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim - Muhammed Zeynühhüm Muhammed 'Azeb, B.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1413/1993.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *el-İstihrâc li ahkâmü'l-harâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *es-Siyâsetü'ş-şer'iyye fî islâhi'r-râ'i ve'r-ra'iyye*, Riyad: Vizâretü'ş-Şuûnî'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşad, 1418.
- İbnü'l-Kayyim, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *et-Turuku'l-hükmiyye fi-siyâseti'ş-şer'iyye*, thk. Nayif b. Ahmed, Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1428.
- İbnü's-Salâh, Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-şâfi'iyye*, Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1992.
- Kallek, Cengiz, "Kitâbü'l-Harâc", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 2002, XXVI, 101-104;
- , "Ebü Ya'lâ el-Ferrâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1994, X, 256-258;
- , "Mâverdi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 2003, XXVIII, 180-186.
- Kıyıcı, Selahattin, "el-Maverdi ve Ebü Ya'lânın 'el-Ahkâmü's-sultâniyye' Adlı Eserlerinin Muhteva Yönünden Mukayesesi", *YYÜİFD*, c. 2, sy. 2 (1998), 2-74.
- Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1999, XX, 391-405.
- Köksal, Asım Cüneyd, *Fıkıh ve Siyaset*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Little, Donald P., "el-Ahkâmü's-Sultâniyye'ye Yeni Bir Bakış", Çev. Ahmet Turan Yüksel, *İstem*, c. 2, sy. 3 (2004), 191-202.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, thk. Ahmed Abdüsselam, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Merâğî, Abdullâh Mustafâ, *el-Fethu'l-mübîn fi tabakâti'l-usûliyyin*, B.y.: Matba'atü Ensâri's-Sünneti'l-Muhâmmediyye, 1366/1947.
- Özaydın, Abdülkerim, "Nizâmülmülk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2007, XXXIII, 194-196.
- Özdemir, Recep, "Özel Hukuk-Kamu Hukuku ve Şahsî Hak-Aynı Hak Ayırımına Göre İslâm Hukukunun Sistematiğinin Değerlendirilmesi = Evaluation of Islamic Law System According to Separation of Private Law-Public Law and Personal Right-Real Right", *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]*, sy. 44 (2016), 385-400.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaüt-Türki Mustafa, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Solmaz, Yahya, *Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erkleri (Mâverdi, Ebü Ya'lâ ve Cüveynî Örneği)*, Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Subkî, Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtü'ş-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, B.y.: Hecer İt-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1413.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Kahire: Mektebetu Vehbe, 1396.

Şafak, Ali, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1988, I, 554-555.

Ünsal, Ahmet, *İslam Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara: 2014.

Yaman, Ahmet, "es-Siyerü'l-Kebîr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2009, XXXVII, 327-329.

Yavuz, Salih Sabri, "Minhâcü's-Sünne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2005, XXX, 110-111.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arnaût-Hüseyn el-Esed, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.